

הקדמה

"תהליך הכתיבה של ההיסטוריה (היסטוריוגרפיה) מלא בשאלות... ההיסטוריה, במובנים רבים, מתחילה ומסתיימת בשאלות; זאת אומרת שלמען האמת היא אינה מסתיימת לעולם, היא תהליך"¹

מה בין מלחמת שלום הגליל למבצע 'חומת מגן'?

עשרים שנים מפרידות בין מלחמת שלום הגליל (1982) למבצע 'חומת מגן' (2002). עשרים שנים ועשרות קילומטרים, אך הניצים, (כמעט) אותם ניצים. ב-14 במאי 1982, פחות מחודש לפני יציאת צה"ל למבצע 'שלום הגליל', פרסם הכתב יואל מרקוס טור ובו צפה את המלחמה, אך יותר מכך הניח ניתוח היסטורי-אסטרטגי צופה פני העתיד הכולל את התוצאות ואת ההשלכות מן המלחמה בלבנון: "אפילו [אם] נפרק את כל מחנות הפליטים ונגרש את כולם מלבנון - נמצא בסופו של דבר את אש"ף במקום שהכי פחות היינו רוצים לראות - בגדה המערבית. כי אין ואקום לתנועת גרילה"². ואכן זו הייתה נבואה שהגשימה את עצמה. עשרים שנים אחרי הלחימה בלבנון בפתחלנד כנגד הפלסטינים, צה"ל נדרש ללחימה באיו"ש כנגד הפלסטינים.

לכאורה, ממבט הציפור ניכר הדמיון בין המבצעים, לדוגמה, באויב (טרור וגרילה, בלתי סדור), במאפייני השטח (צפוף ובנוי) ואפילו בהנהגה (שרון וערפאת). המבצעים דומים במידה מסוימת גם בצורך להישאר ולהמשיך להילחם בטרור עוד שנים רבות אחרי כל אחד מן המבצעים. מבצעים אלה אינם מסיימים את הלחימה בטרור, אלא לרוב משנים את המצב

1 ג'ון.ה. ארנולד, היסטוריה, תל אביב: משכל, 2007, עמ' 19.

2 יואל מרקוס, "פוקר הדמים", הארץ, 14 במאי 1982.

ומאפשרים להילחם בו באופן שונה. לפיכך את הישגיהם אין 'קוטפים' מייד, אלא לאחר עוד זמן ולאחר עוד לחימה מתמשכת, קשה ואף סייזיפית. על אף הדמיון ניכרת גם השונות בין המבצעים - לדוגמה, אין דומה לבנון, המצויה במלחמת אזרחים עם נוכחות צבא סוריה בתוכה, לאיו"ש המחולקת לתאי שטח שונים, בהתאם להסכמים בין-לאומיים שנחתמו בין ישראל ובין הרשות הפלסטינית. בולט כי מלחמת שלום הגליל הייתה המלחמה האחרונה שצה"ל נלחם בצבא סדיר עם טנקים, אך במידה מסוימת היא הייתה מלחמה משולבת (היברידית) - גם נגד צבא וגם נגד מחבלים.

מתוך כך ומן הניסיון להביט אל העבר באופן רחב, ניתן לזהות כי מבצעים אלה הם כהמשך האחד של השני, מה שיכול להסביר את הדמיון. אך התבוננות מקיפה עוד יותר גם אל העבר הרחוק יותר תאפשר לזהות שזו התנגשות שהיו לה סימנים מובהקים קודם לכן - בהתשה, במלחמת ששת הימים, במלחמת העצמאות, בין המלחמות, אך כמובן, אף קודם לכן, בראשית המאבק על השליטה בארץ ישראל. מתוך כך ההיסטוריה מאפשרת לנו להתבונן על העבר, אך גם מעלה שאלות באשר לעתיד.

מה בגיליון?

שערי הגיליון נבחרו בהתאם לאירועי ציון השנה (2022): ארבעים שנים למלחמת שלום הגליל ועשרים שנים למבצע 'חומת מגן'. בשערים אלה הנחנו את היסודות עם סקירת בסיס לכל מבצע - **ד"ר לוי** סוקר את מלחמת שלום הגליל, **וד"ר לסלוי** סוקר את מבצע 'חומת מגן'. אך בעיקר ניסינו להעשיר את זוויות ההתבוננות על מבצעים אלה עם מחקרים המעלים סוגיות ושאלות חשובות ומעניינות ללמידה על אודותיהם. אלה מעשירים את עשייתה של המחלקה להיסטוריה, שפרסמה השנה מחקר חדש עבור כל אחד מן המבצעים: 'מלחמת שלום הגליל - מפות ומבצעים' וספר 'חומת מגן - מהכלה להכרעה'.

שער 'שלום הגליל' נפתח במבט כולל של **פרופ' זיסר** על המארג המורכב בתוך לבנון, ועוסק בשאלות מה מקומה של מלחמת שלום הגליל בתוך מלחמת האזרחים הלבנונית ומהן תוצאותיה והשלכותיה של לחימה זו. השער כולל גם התבוננות חשובה שהניח לנו **ד"ר גולן** על אופן התמודדותה של ישראל עם המעורבות הסורית בלבנון. באופן חריג שילבנו שני מאמרים

בנושא. המאמר הראשון דן בשאלה: "מה הייתה מדיניות ישראל כלפי המעורבות הסורית בלבנון לפני מלחמת שלום הגליל?" ממאמר זה צצות ועולות שאלות הקשורות לאתגרים הישראליים במזרח התיכון ובזירה הבין-לאומית. המאמר השני עוסק בסוגיות התמודדותה של ישראל עם סוריה תוך כדי המלחמה, ובשאלה: "מה הייתה המדיניות הישראלית כלפי סוריה במלחמה, בדגש על הדילמות שעימן נאלצה להתמודד בעת הלחימה?"

מאמרו של **ד"ר דרוק** מאפשר לנו להתבונן גם על השלב האחרון במלחמה, המעבר מתמרון לתוך לבנון לשלב הביטחון השוטף והשהייה בתוך לבנון. במאמר זה נשאלת השאלה: "איך מנהלים את השלב הזה?", או יותר מכך, "איך מסיימים מלחמה?" היבט נוסף של המלחמה משתקף על ידי התבוננות על לקחי מבצע ליטני. את מבצע ליטני שהתרחש כארבע שנים לפני מלחמת שלום הגליל, חקר **אל"ם (במיל') זלמנוביץ**, ומחקרו המעמיק מהווה נקודת התייחסות למלחמת שלום הגליל ברבדים שונים, והלקחים והתובנות שהופקו ממנו. מכך עולה השאלה: "מה נלמד ממבצע ליטני למלחמת שלום הגליל?".

שער 'חומת מגן' עוסק בשני היבטים של המבצע. מצד אחד, מאמרה של **הגב' מודריק עברוני** מאפשר לנו להתבונן על המרחב כולו ולא רק על הנעשה ביהודה ושומרון ולזהות שבמבצע היו התרחשויות נוספות ומשפיעות שחשוב לשים לב אליהן. מתוך השאלה מה התרחש בגבול הצפוני של מדינת ישראל במבצע 'חומת מגן' עולות תובנות מעניינות עם השלכות עד לימינו. מן הצד האחר, המאמרים בהמשך השער מאפשרים לנו ללמוד על אחד הקרבות הקשים ביותר במבצע - הקרב בג'נין. מחקר ממוקד ויסודי שערך **ד"ר לסלוי** על הקרב מציף שאלות רבות, כגון: "במה היה שונה האתגר בג'נין ממקומות אחרים באיו"ש?" או "מה היו לקחי הלחימה בג'נין?". התבוננות אחרת על קרב זה עולה ממחקרו של **סא"ל (במיל') זינגר**, והיא מאפשרת לנו לנסות ולהבין כיצד נתפס קרב זה בעיני הפלסטינים ומהו המיתוס שנוצר מבחינתם לגביו.

הוספנו לגיליון **שער מאסף** ובו נכללו מאמרים מתקופות שונות, אך מרביתם מראשית הקמת צה"ל וממלחמת העצמאות. בשער זה **פרופ' קדיש** עונה על שאלה מעניינת: "מתי החלה מלחמת העצמאות?" שאלה אחרת העלה **מר נאור**: "איך התפתח משק הדלק בישראל במלחמת העצמאות?" או ליתר דיוק, "מה היו אתגריה של ישראל בתחום הדלק

והאנרגייה במלחמת העצמאות?". **ד"ר גשור** דן בסוגיה, שכנראה זכתה להתייחסות מעטה בחקר מלחמת העצמאות: "מה התרחש בחברון במלחמת העצמאות?" **ד"ר בן-דור** מעמיק בסוגיה חשובה - השתלבות הדרוזים בצה"ל בשלושים השנים הראשונות. בסוף השער מופיע גם המאמר על מבצע 'עופרת יצוקה' שאותו כתבו **תא"ל קלפר** ו**הח"ם**, ובו דנו בשאלות: "כיצד השפיע מפקד אוגדת עזה על ההכנות של צה"ל למבצע?" ו"כיצד ניהל מפקד אוגדת עזה את הלחימה במבצע?".

הגיליון מכיל שני מדורים חדשים. האחד, מדור תעודה היסטורית בהקשר לגיליון עם ערך ללמידה. התעודה בגיליון זה היא מסמך הלכחים של צה"ל ממלחמת שלום הגליל. האחר, מדורו של **ד"ר גלבע** העוסק בהתפתחות הסמלים בצה"ל, ובגיליון זה הוא מעמיק בהתפתחות הסמל של אגף המודיעין בצה"ל.

כפי שעולה מן הציטוט בראשית ההקדמה, ההיסטוריה היא תהליך אין-סופי, במובן שהיא מתחילה בשאלה או בשאלות ומסתיימת בשאלות נוספות ואחרות. הדבר נובע מן הטבע האנושי, שכן אף שביררנו סוגיה מסוימת, נחשפו דברים אחרים שיש להעמיק בהם. לשמחתנו, כל אחד מן המאמרים שבגיליון זה מאיר שאלות רבות, אך לא פחות חשוב מכך, מסיים עם שאלות נוספות שראוי יהיה להמשיך לדון בהם בעתיד.

למי תודה?

תודתי לכותבים ולעורכים על השקעתם הרבה ועל תרומתם לפיתוח הידע ההיסטורי והמקצועי. תודה מיוחדת לאלו שלראשונה מעשירים אותנו מפרי עטם בכתב העת של המחלקה להיסטוריה.

גיליון זה (גיליון 4) הוא הראשון שהמועצה להשכלה גבוהה מכירה בו כשפיט, והוא מופיע ברשימת כתבי העת המוכרים לרכיב הפרסומים במודל התקצוב של ות"ת (הוועדה לתכנון ולתקצוב). על כך אני מודה לכל מי שנרתם למהלך חשוב זה, ובראשם לעורך 'יסודות', מר יוגב אלבז, שבזכותו התהליך התממש.

**בברכת קריאה נעימה ומועילה,
וכרגיל, מזמין אתכם להגיש מאמרים ליסודות'.**

ד"ר אלי מיכלסון
רמ"ח היסטוריה